

Kapitola VII.

Základy trestní odpovědnosti

1. Trestní právo – pojem, předmět právní úpravy a prameny

Významnou součástí veřejného práva tvoří právní úprava, jejímž cílem je poskytnout ochranu důležitým společenským či individuálním zájmům a vztahům před společensky nebezpečnými útoky, tyto vztahy a zájmy ohrožujícími. Uvedené právní normy tvoří odvětví českého práva, nazývané jako *trestní právo*. Trestní právo má z výše uvedeného důvodu do určité míry specifické místo v rámci veřejného práva i celého právního řádu. Jeho hlavní funkcí totiž není úprava vymezené oblasti společenských vztahů, nýbrž ochrana již existujících (právními normami jiných právních odvětví upravených) společenských vztahů, např. ústavněprávních, osobnostních, majetkových, obchodních, rodinněprávních atd. Tím je dána určitá integrující povaha trestního práva vůči ostatním právním odvětvím. Trestněprávní normy chrání uvedené vztahy před útoky fyzických osob, které vykazují nejvyšší míru společenské nebezpečnosti (škodlivosti), a to tím, že předvídá za porušení, resp. ohrožení vymezených vztahů určitá represivní opatření – tresty.

Trestní právo členíme na dvě části vyjadřující dvě odlišné stránky trestněprávní ochrany. *Trestní právo hmotné* představuje soubor právních norem, stanovících, která jednání jsou považována za trestné činy, jaké tresty mohou být ukládány za jejich spáchání a jaké jsou předpoklady trestní odpovědnosti. *Trestní právo procesní* potom stanoví právní postup (proces) k tomu, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé dle zákona spravedlivě potrestáni, tj. upravuje postup orgánů činných v trestním řízení.

Základní prameny trestního práva tvoří především dva trestněprávní kodexy – pro hmotněprávní a procesněprávní část.

Jsou jimi

a) *trestní zákoník* (zákon č. 40/2009 Sb., dále jen TrZ) a

b) *trestní řád* (zákon o trestním řízení soudním, zák. č. 141/1961 Sb., dále jen TrŘ)

Trestní zákoník byl přijat dne 8. ledna 2009 a v účinnost vstoupil 1. ledna 2010. Nahradil *trestní zákon* (zák. č. 140/1961 Sb.), který byl stejně jako trestní řád, po roce 1989 mnohokrát novelizován, a to zásadním způsobem. Výsledkem toho byla značná nepřehlednost. Byl proto přijat nový trestní zákoník, který přináší novou komplexní úpravu trestního práva hmotného. V přípravách je rovněž přijetí nového trestního řádu. Vedle uvedených pramenů ovšem upravuje trestněprávní vztahy řada dalších zákonů, z nichž je možno uvést:

c) *zákon o výkonu trestu odnětí svobody* (zák. č. 169/1999 Sb.) – zákon upravuje výkon trestu odnětí svobody ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic

d) *zákon o výkonu vazby* (zák. č. 293/1993 Sb.) – zákon upravuje podmínky výkonu vazby. Stanoví práva a povinnosti osob ve vazbě (obviněných), posta-

vení zaměstnanců Vězeňské služby ČR a dalších osob při zajišťování výkonu vazby a upravuje dozor nad tímto výkonem

- e) zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediální službě
- f) zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zák. č. 218/2003 Sb.) – zákon komplexně upravuje hmotněprávní i procesní aspekty trestání mládeže, zavádí systém specializovaných soudů mládeže a vymezuje škálu možných reakcí na trestnou činnost mládeže. Kromě mladistvých se vztahuje rovněž na děti mladší 15 let, které, nejsouce trestně odpovědné, se dopustí jednání jinak trestného
- g) zákon o soudní rehabilitaci (zák. č. 119/1990 Sb.)
- h) zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu (zák. č. 198/1993 Sb.)

Jako související právní prameny, jež nejsou pramenem trestního práva ve výše uvedeném vymezení, avšak přesto s naplňováním trestněprávních norem úzce souvisejí, můžeme uvést některé další předpisy, zejména přestupkový zákon (zák. č. 200/1990 Sb.), zákon o soudech a soudcích, přísedících a státní správě soudů (zák. č. 6/2002 Sb.), zákon o státním zastupitelství (zák. č. 283/1993 Sb.), zákon o policii ČR (zák. č. 283/1991 Sb.), zákon o rejstříku trestů (zák. č. 269/1994 Sb.).

2. Trestní právo hmotné

Stěžejním pramenem trestního práva (hmotného) je trestní zákoník. Jako rozsáhlý právní předpis je členěn na obecnou a zvláštní část, tyto potom úale na jednotlivé hlavy a díly.

Obecná část obsahuje ustanovení, která vymezují působnost trestních zákonů, obecné základy trestní odpovědnosti, stanoví druhy trestů a ochranných opatření, případy zániku trestní odpovědnosti a okolností vylučující protiprávnost činu. Obsahuje rovněž zvláštní ustanovení o některých pachatelích a úpravu zahlazení odsouzení. *Ve zvláštní části* trestního zákona jsou ve třinácti hlavách uspořádány trestné činy podle charakteristiky a významu chráněných zájmů (trestné činy proti životu a zdraví, trestné činy proti rodině a dětem, trestné činy proti majetku atd.).

Při vymezení *působnosti* trestního zákoníku definujeme na jaký okruh jednání označovaných jako trestné činy se zákon vztahuje a za jakých podmínek se uplatní. Působnost TrZ vyplývá z následujících zásad:

- a) *zásada teritoriality* – podle trestního zákona se posuzuje trestnost každého jednání spáchaného kýmkoliv na území České republiky,
- b) *zásada registrace* – podle trestního zákona se posuzuje trestnost jednání spáchaného na palubě lodi či letadla, které jsou registrovány v ČR,
- c) *zásada personality* – podle trestního zákona se posuzuje také trestnost jednání, kterého se dopustí občané ČR i mimo území naší republiky,
- d) *zásada ochrany* – podle trestního zákona se v zájmu ochrany našeho státu posuzuje trestnost určitých, v zákoně výslovně uvedených činů poškozujících

cích jeho zájmy, a to i tehdy, byly-li spáchaný mimo území ČR cizincem nebo osobou bez státní příslušnosti,

- e) *zásada univerzality* – podle trestního zákona se stíhají určité trestné činy, spáchané cizími příslušníky (či osobami bez státní příslušnosti), i když se přímo nedotýkají zájmů našeho státu, jestliže povinnost jejich stíhání vyplývá na základě principu vzájemnosti z uzavřených mezinárodních smluv, jichž je ČR smluvní stranou (např. stíhání pachatelů trestných činů ohrožujících bezpečnost osobní letecké dopravy).

Výjimky z působnosti trestního zákona (tj. rozsah jeho osobní působnosti) jsou dány osobou pachatele a jeho zvláštním postavením (např. z osobní působnosti TrZ jsou vyňati prezident, poslanci a senátoři za výroky v Parlamentu, nestíhatelnými pak poslanci a senátoři mohou být i za jiné trestné činy, pokud k jejich stíhání příslušná komora Parlamentu nedá souhlas).

2.1. Pojem a základy trestní odpovědnosti

Pod pojmem trestní odpovědnosti rozumíme souhrn podmínek, jejichž naplnění je předpokladem pro uložení trestu konkrétní osobě za spáchaný trestný čin. Základem a určujícím prvkem trestní odpovědnosti je tedy trestný čin a sankce, která je reakcí na jeho spáchaní.

Trestným činem se rozumí protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný, a který vykazuje znaky uvedené v trestním zákoně. Trestné činy se dělí na:

- *přečiny*, kterými jsou všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, pro něž zákon stanoví trest odnětí svobody nepřevyšující 5 let, a
- *zločiny*, kterými jsou všechny ostatní trestné činy, které nejsou přečiny. Jako *zvláště závažné zločiny* pak zákon vymezuje trestné činy, pro něž zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let.

TrZ je založen na *formálním pojetí trestného činu*; pojmovým znakem trestní odpovědnosti je proto formální podmínka naplnění znaků konkrétního jednání, popsanych v zákoně jako skutková podstata některého z trestných činů. Toto pojetí podporuje jednotnost při výkladu a aplikaci zákona a napomáhá dosažení maximální legality podmínek trestní odpovědnosti. Vedle formálních znaků trestného činu se uplatňuje rovněž *materiální korektiv* v podobě *společenské škodlivosti* jednání pachatele. Společenská škodlivost jednání je určována povahou a závažností trestného činu (např. způsob provedení trestného činu či rozsah následků) a je důležitým hlediskem při postupu v trestním řízení a ukládání trestů.

Pojetí trestní odpovědnosti významně spoluutvářejí některé další zásady jejího uplatňování, mj.:

- *zásada zákonnosti*, která znamená, že pouze trestní zákon vymezuje trestné činy a stanoví trestní sankce, které lze uložit za jejich spáchaní,
- *zásada subsidiarity trestní represe*, která znamená, že trestněprávní řešení je krajním řešením v případech, kdy jsou jiné právní prostředky (civilního nebo správního práva) nedostačující,

- zásada *odpovědnosti pouze fyzických osob* (individuální trestní odpovědnost); tato zásada současně vylučuje kolektivní odpovědnost a je základem individuálně preventivního působení na pachatele,
- zásada *odpovědnosti pouze za vinu*, která znamená, že trestní odpovědnost může vyvolávat pouze zaviněné naplnění znaků skutkové podstaty v některé z forem, předvídaných zákonem (viz dále).

2.1.1 Formální znaky trestní odpovědnosti

Formální znaky trestných jednání jsou shrnuty ve *skutkových podstatách trestných činů*. Pod pojmem skutkové podstaty chápeme souhrn všech zákoných znaků, které určují o jaký trestný čin jde. Znaky skutkové podstaty jsou vymezeny v obecné i ve zvláštní části trestního zákona.

Každou skutkovou podstatu charakterizují následující *znaky*:

- objekt trestného činu,
- objektivní stránka trestného činu,
- subjekt (pachatel) trestného činu,
- subjektivní stránka trestného činu.

Ad a) *objektem* trestního jednání jsou *společenské vztahy, zájmy a hodnoty chráněné právním řádem* v souladu se zájmy společnosti. Každý trestný čin musí poškozovat, resp. ohrožovat některé z chráněných společenských vztahů, zájmů či hodnot (mezi ně můžeme zahrnout např. život, zdraví, vlastnické vztahy či ochranu funkce soudnictví). Jednotlivé individuální objekty (chráněné společenské vztahy, zájmy či hodnoty) můžeme třídit na základě určitých společných druhových rysů do různých skupin (podle těchto tzv. druhových objektů je uspořádána systematika zvláštní části TrZ – kupř. trestné činy proti životu a zdraví, proti pořádku ve věcech veřejných – viz níže subkap. 6)

Objekt trestného činu nesmíme zaměňovat s hmotným předmětem útoku, tzn. konkrétní jednotlivou věcí, popř. osobou, proti níž směřuje jednání pachatele (např. oběť trestného činu vraždy).

Ad b) mezi prvky *objektivní stránky* trestného činu řadíme: *jednání pachatele činu*

následek činu pachatele

příčinnou souvislost (tzv. kauzální nexus) mezi jednáním a následkem.

Jednáním rozumíme projev lidské vůle, spočívající v *konání* pachatele (tj. aktivní činnosti, např. trestný čin výtržnictví) nebo v *opomenutí* takového konání, k němuž byl pachatel zavázán (povinován).

Povinnost určitého jednání, jehož opomenutí může naplnit objektivní stránku skutkové podstaty vyplývá ze zvláštního postavení, zavazujícího určité jedince. Tato povinnost může vyplývat

- ze zákona nebo jiného právního předpisu – např. povinnost pečovat o dítě
- z úředního rozhodnutí – např. povinnost opatrovníka starat se o dítě.

- ze smlouvy – např. povinnost uschovatele plynoucí ze smlouvy o úschově věci,
- z jiných okolností – např. osoba, která v lese založila oheň k opékání uzenin má také povinnost postarat se o jeho uhašení; osoba, která se uvolí převést slepce přes ulici jej nesmí opustit uprostřed přechodu

Jako jednání ve smyslu znaku skutkové podstaty je možno považovat jen takové jednání, které je řízené vůlí člověka. *Následkem* potom rozumíme poškození či ohrožení zájmů nebo hodnot, které tvoří objekt daného trestného činu. A konečně *příčinná souvislost* znamená takový vztah mezi jednáním pachatele a následky trestného činu, kdy tyto následky lze přímo přičíst pachatelovu jednání (jestliže svým jednáním daný následek skutečně způsobil).

Ad c) *subjektem* trestného činu je osoba, který svým jednáním naplnila znaky skutkové podstaty určitého trestného činu a kterou zákon označuje jako *pachatele* trestného činu. Skutková podstata v sobě nezahrnuje věk a přičetnost. Pro *způsobilost* být pachatelem je ze zákona dáno několik podmínek:

- subjekt musí být přičetný (tj. pachatel musí být způsobilý rozpoznat, že jednání je protiprávní a být schopen své jednání ovládnout),
- pachatelem může být jen fyzická osoba (některé trestné činy jsou spáchány ve sféře právnických osob, např. v rámci podnikání obchodních společností – zde odpovídají osoby, které za danou společnost jednají – statutární orgán, prokurista, atp.),
- pachatel musí být starší 15 let.

Přičetnost rozumíme způsobilost závisující na duševních schopnostech pachatele. Podle zákona je nepřičetný (a tudíž trestně neodpovědný) pachatel, který pro duševní poruchu v *době spáchání činu* nemohl rozpoznat jeho protiprávnost (tzv. schopnost rozpoznávací) nebo nemohl ovládat své jednání (schopnost ovládací). Přitom se však nepřihlíží k nepřičetnosti, do níž se pachatel uvedl sám (např. požitím nadměrného množství alkoholu).¹

Ad d) *subjektivní stránku* trestného činu charakterizujeme jako *vnitřní (psychický) vztah pachatele k jeho jednání a k následkům tohoto jednání*. V této souvislosti se zkoumá jednak zavinění a jeho stupeň, a dále pohnutka, resp. motivace jednání pachatele. *Zavinění* jako určitý psychický vztah člověka k jeho jednání zahrnuje dvě složky:

- složku vědomí (že se dopouští či může dopustit jednání nebezpečného pro společnost)
- složku chtění (vůle spáchat určité jednání).

Na existenci (přítomnosti) těchto složek je založeno rozlišování mezi *úmyslným a nedbalostním* zaviněním.

¹ Z hlediska biologicko-lékařských kritérií nepřičetnosti rozlišujeme mezi duševními chorobami dlouhodobými (schizofrenie), duševními poruchami krátkodobými (afekt, záchvat apod.) a chorobnými duševními stavy (oligofrenie, hluchoněmlost atd.)

V rámci těchto dvou forem TrZ dále rozlišuje

- **přímý úmysl** – pachatel věděl, že může porušit či ohrozit chráněný zájem a chtěl to svým jednáním učinit,
- **neprímý (eventuální) úmysl** – pachatel věděl, že může porušit či ohrozit chráněný zájem a byl s následky srozuměn pro případ, že je způsobí (např. pachatel zapálil dům, a když zjistí, že v něm jsou lidé, nesnaží se je zachránit),
- **vědomá nedbalost** – pachatel věděl, že může porušit či ohrozit chráněný zájem, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že následek nenastane (např. řidič jede velkou rychlostí na mokré vozovce v zatáčce a ve smyku zraní protijedoucího cyklistu),
- **nevědomá nedbalost** – pachatel nevěděl, ačkoliv vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům měl a mohl vědět (matka nechá bez dozoru malé dítě a to způsobí zranění jinému).

Jednotlivé skutkové podstaty ve zvláštní části trestního zákona výslovně stanoví, kdy k trestní odpovědnosti postačí nedbalostní zavinění. V ostatních případech je vyžadován úmysl pachatele.

2.1.2 Příprava a pokus trestného jednání

Trestní zákon postihuje tresty nejen jednání, které naplňuje všechny uvedené znaky skutkové podstaty, tedy tzv. *dokonané trestné činy*, nýbrž za určitých okolností rozšiřuje rozsah trestní odpovědnosti i na tzv. vývojová stadia trestné činnosti – přípravu a pokus. S ohledem na odlišnou míru závažnosti přípravy a pokusu trestného činu je příprava trestná pouze u zvláště závažných zločinů, a to jen v případech, kdy to stanoví zvláštní část TrZ. Pokus je trestný u všech kategorií trestných činů. V obou případech se nicméně jedná o úmyslná jednání, a proto lze přípravu i pokus kvalifikovat pouze u úmyslných trestných činů. Trestnost přípravy i pokusu může nicméně zaniknout tehdy, jestliže pachatel dobrovolně upustí od dalšího jednání a odstraní nebezpečí, které jeho následkem vzniklo chráněnému zájmu.

Příprava k trestnému činu

Přípravou k trestnému činu je jednání, které spočívá v *úmyslném vytváření podmínek pro spáchání* zvláště závažného zločinu, pokud nedošlo k jeho pokusu ani dokonání. V TrZ jsou demonstrativním způsobem uvedeny případy závažných jednání; je přitom stanoveno, že o přípravu se jedná jen tehdy, jestliže to TrZ ve zvláštní části u příslušného trestného činu výslovně stanoví. Ne ke všem trestným činům je příprava trestná, obecně platí, že se musí jednat o zvláště závažný zločin (trestné činy, pro něž zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí sazby nejméně 10 let).

Pro trestnost jednání jako přípravy k trestnému činu platí, že nesmí dojít k pokusu ani k dokonání trestného činu (tzv. princip subsidiarity). Je tím vyloučen souběh těchto stadií trestné činnosti. V některých případech je příprava již trestným činem sama o sobě (např. trestný čin neoprávněného držení platební karty, nabízení či žádání úplatku apod.). Příprava musí být zaměřena k určitému trestnému činu.

Pokus trestného činu

Pokus představuje jednání, které *bezprostředně směřuje k dokonání trestného činu* a jehož se pachatel dopustil v úmyslu trestný čin spáchat, jestliže k dokonání trestného činu nedošlo. Jednání musí mít pro způsobení následku, který předpokládá daná skutková podstata, přímý význam a mezi jednáním a následkem musí být nejtěsnější časová spojitost (tj. pachatel se již nalézá na místě činu, působí na předmět trestného činu, odstraňuje překážky, které brání dokonání apod.).

Při ukládání trestu za přípravu i pokus se postupuje zásadně podle stejné trestní sazby jako za dokonání činu. Při stanovování druhu a výše trestu se však přihlíží mj. k tomu, do jaké míry se jednání přiblížilo k dokonání trestného činu či k důvodům a okolnostem, pro které nedošlo k jeho dokonání. Dále mohou být hodnoceny okolnosti jako význam přípravy pro dokonání činu, uroveň organizace spolupachatelů, obtížnost spáchání trestného činu či účinnost použitých prostředků.

2.2 Vyloučení trestní odpovědnosti a zánik trestnosti

Trestní zákon připouští, aby za určitých okolností čin, který má jinak znaky trestného činu, nevyvolával trestní odpovědnost pachatele. Hovoříme o tzv. *okolnostech vylučujících protiprávnost činu*. Trestnost je vyloučena zejména v důsledku:

- a) *nutné obrany* – jde o jednání, které by jinak bylo trestné, jímž někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající *útok* na zájem chráněný trestním zákonem. Nutná obrana prakticky vždy směřuje proti útočníkovi, jeho útok však může být namířen proti jakémukoliv chráněnému zájmu (jiná osoba, majetek). O nutnou obranu nejde, je-li obrana zcela zjevně (očividně) nepřiměřená způsobu útoku. Nutná obrana je rovněž nepřipustná proti útoku, který již skončil (útok musí hrozit nebo trvat),
- b) *jednání v krajní nouzi*, jestliže je jednáním odvráceno *nebezpečí* přímo hrozící zákonem chráněným zájmem. Platí zde princip subsidiarity (jednání v krajní nouzi je podpůrné – o krajní nouzi se jedná pouze nebylo-li možno nebezpečí odvrátit jinak) a princip proporcionality (porovnávají se proporce následku, který hrozil, a který byl jednáním v krajní nouzi způsoben),

- c) *svolení poškozeného* – svolení může být poskytnuto pouze osobou, jejíž zájmy jsou činem dotčeny, může-li o těchto svých zájmech bez omezení oprávněně rozhodovat. Svolení musí být dáno předem nebo současně s jednáním, a to dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně.² Za svolení poškozeného nicméně nelze považovat souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení,
- d) *přípustného rizika* – jedná se o situaci, kdy osoba v souladu s dosaženým stavem poznáním a informacemi, které jsou k dispozici v době rozhodování o dalším postupu, vykonává v rámci svého povolání či funkce společensky prospěšnou činnost (např. lékař), kterou ohrozí nebo poruší chráněný zájem. O přípustné riziko jde tehdy, není-li možno společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak; vyloučení trestnosti není naopak možné v případě, že sledovaný výsledek zcela zřejmě neodpovídá míře rizika či tehdy, jestliže činnost ohrozí zdraví či život člověka, aniž by tento k tomu dal v souladu s právními předpisy souhlas,
- e) *oprávněného použití zbraně* – tj. použití v mezích stanovených příslušnými právními předpisy a osobou k tomu oprávněnou.

Vedle obecných podmínek použití zbraně (kupř. v rámci nutné obrany) jsou dány i další možnosti použití, např. dle zákona o policii ČR pro policisty:

- použití vůči přechajcímu pachateli,
- když je pachatele nutno vyhnat z úkrytu,
- za podmínek krajní nouze (např. při zneškodnění zvířete).

Jinou situaci představují *důvody zániku trestnosti*, jimiž jsou:

- a) promlčení trestního stíhání,
- b) účinná lítost.

Jedná se o skutečnosti, které nastaly *po* spáchání trestného činu a zároveň dříve, než je o něm pravomocně rozhodnuto, díky nimž se ztrácí zájem na odsouzení a potrestání pachatele.

Ad a) *promlčením* zaniká trestní odpovědnost a trestnost uplynutím stanovené zákonné (tzv. promlčecí) lhůty. Ustanovení se vztahuje na všechny trestné činy s výjimkou těch nejzávažnějších (jako např. trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy). Promlčecí doba je odstupňována od tří let (u relativně nejméně závažných trestných činů) až do dvaceti let (odstupňováno obecně dle výše trestní sazby),

ad b) *účinná lítost* přichází v úvahu pouze u některých trestných činů (např. neoprávněné nakládání s odpady, brání rukojmí, vlastizrada či teror) a může být použita, pokud pachatel *dobrovolně* zamezí nebo napraví škodlivý následek trestného činu, anebo učiní o trestném činu dobrovolné oznámení

(státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu) v době, kdy škodlivému následku ještě mohlo být zabráněno.

Vedle těchto obecných důvodů zániku trestnosti trestného činu existují ještě zvláštní případy, např. smrt pachatele, milost prezidenta republiky (abolice) či případy zániku trestnosti uvedené ve zvláštní části TŘZ pro jednotlivé trestné činy (např. neodvedení daně či pojistného na sociální zabezpečení).

2.3 Tresty a ochranná opatření

Trest představuje základní prostředek k dosažení účelu trestního zákona, tj. k ochraně zákonem vymezených společenských vztahů. V ukládání trestů sleduje trestní zákon *jednotu prevence a represe*, tzn. potřebu předcházení trestným činům a současně nezbytnost individuálního postihu pachatele trestného činu, mj. jako prostředek ochrany společnosti před jeho jednáním.

Tresty ukládá pachateli na základě zákona výlučně trestní soud (v rámci trestního řízení – viz dále kap. 7). Přitom vychází z druhů a výměr trestů stanovených zákonem v obecné části i přímo u jednotlivých trestných činů. Ve zvláštní části zákon stanoví alternativně, které druhy trestů je možno za spáchání konkrétního trestného činu uložit (u trestu odnětí svobody stanoví také rozpětí jeho možné výše, tzv. trestní sazbu). V tomto rámci pak provádí soud *individualizaci trestu*, tj. zvolí určitý druh trestu a konkretizuje jeho výši (rozsah).

Při *ukládání trestu* se soud řídí mj. zásadami zákonnosti, přiměřenosti a humanity sankcí. V rámci individualizace trestu soud přihlíží např. k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, k osobním, rodinným a majetkovým poměrům pachatele či k jeho dosavadnímu způsobu života a možnosti jeho nápravy. Soud přihlíží rovněž k okolnostem, jež by v konkrétním případě opravňovaly k uložení nižšího či naopak vyššího trestu (v rámci příslušné trestní sazby). Hovoříme zde o tzv. *polehčujících* či *přitěžujících* okolnostech.

Polehčujícími okolnostmi jsou okolnosti, jejichž existence opravňuje ke stanovení nižší výměry trestu. Za polehčující okolnosti se kupř. považuje, pokud pachatel spáchal čin pod tlakem závislosti či podřízenosti, pod vlivem tíživých osobních nebo rodinných poměrů (které si sám nezpůsobil), přičinil se o odstranění škodlivých následků svého jednání, dobrovolně nahradil způsobenou škodu apod.

Existence *přitěžujících okolností* vede naopak k uložení vyššího (těžšího) trestu. Jako takové jsou hodnoceny kupř. využití něčí bezbrannosti či podřízenosti ke spáchání činu, působení jako organizátor činu či člen organizované skupiny, svedení jiného (zejm. mladistvého) k trestnému činu, zvláště krutý způsob provedení činu apod.

² Existuje rovněž možnost beztrestnosti pachatele při poskytnutí svolení až po spáchání činu, a to mohl-li pachatel důvodně předpokládat, že by osoba (která nebyla při činu přítomna) tento souhlas jinak udělila.

2.3.1 Druhy trestů

Obecná část trestního zákona stanoví *výčet všech druhů trestů*, jež může soud pachateli uložit. V konkrétním případě však může soud zvolit jen takový druh trestu, jenž je u trestného činu, o jehož potrestání se jedná, připuštěn ve zvláštní části TrZ.

Trestní zákon umožňuje uložení následujících druhů trestů:

- a) *odnětí svobody* – patří k typickým trestům, kdy účel trestu vyžaduje izolovat pachatele od společnosti (od prostředí a podmínek, jež měly na jeho chování negativní či rušivý vliv, a rovněž za účelem ochrany společnosti před jeho jednáním). Maximální obecná výše trvání odnětí svobody je 20 let, konkrétní pak určují jednotlivé trestní sazby ve zvláštní části. Trest se vykonává v nápravně výchovných zařízeních (věznicích). Za určitých okolností může soud povolit tzv. *podmíněný odklad výkonu trestu* odnětí svobody nepřevyšujícího 3 roky, a to na soudem určenou zkušební dobu (od 1 do 5 let). Po jejím uplynutí je od výkonu trestu upuštěno. Zvláštním typem trestu odnětí svobody je tzv. *výjimečný trest*. Rozumí se jím jednak odnětí svobody *v délce 20 až 30 let*, které lze uložit pouze u zvlášť závažných zločinů, jejichž závažnost je velmi vysoká nebo možnost nápravy pachatele je obzvlášť ztížena, a dále odnětí svobody *na doživotí*, které lze uložit jen za určité trestné činy (např. trestný čin vraždy nebo vlastizrady, teroru či genocidia, pokud při nich pachatel zavinil úmyslně smrt jiného) a při splnění dalších, zákonem vymezených podmínek,
- b) *domácí vězení* (v délce až 2 let) – spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20 hod. do 5 hodin, nebrání-li mu v tom důležité důvody (např. návštěva lékaře). Trest může být uložen za přečin, jestliže lze mít důvodně za to, že uložení tohoto trestu postačí,
- c) *obecně prospěšné práce* – záleží v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu (od 50 do 300 hodin) práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací, nebo jiné obdobné práce sledující obecný prospěch. Trest je možno uložit za přečin,
- d) *peněžitý trest* – je ukládán ve výši, která je vymezena prostřednictvím denních sazeb s rozmezím jejich výše od 100,- do 50 000,- Kč; těchto sazeb přitom může být v rámci trestu uloženo nejméně 20 a nejvíce 730. Náhradním trestem v případě „nedobytnosti“ je odnětí svobody,
- e) *propadnutí majetku* – postihuje celý majetek pachatele, popř. část, kterou soud určí (majetek přechází na stát),
- f) *propadnutí věci* – zbavuje pachatele prospěchu získaného trestným činem, popř. věci, které bylo užito ke spáchání trestného činu (vlastníkem věci se stává stát),
- g) *zákaz činnosti* (na dobu 1 až 10 let) – ukládá soud, jestliže se pachatel dopustil činu v souvislosti s touto činností. Jde o zákaz výkonu určitého povolání, popř. činnosti, k níž je vyžadováno zvláštní povolení,

- h) *zákaz pobytu* (na dobu 1 až 10 let) – spočívá v zákazu zdržovat se na určitém místě, popř. v určitém obvodu, k němuž se váže trestná činnost pachatele,
- i) *zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce* (na dobu až 10 let) – ukládá soud, jestliže se pachatel dopustil úmyslného trestného činu v souvislosti s návštěvou takové akce,
- j) *ztráta čestných titulů a vyznamenání* – doplňkový trest, odsuzuje-li se pachatel za úmyslný trestný čin spáchaný ze zvlášť zavrženíhodných pohnutek k trestu odnětí svobody nejméně na 2 roky,
- k) *ztráta vojenské hodnosti*,
- l) *vyhoštění* (na dobu 1 až 10 let) – lze uložit pouze cizímu státnímu příslušníkovi, popř. osobě bez státní příslušnosti.

2.3.2 Ochranná opatření

Ochranná opatření jsou nástrojem trestního práva, přičemž narozdíl od trestu neobsahují moment represe; jejich hlavním účelem je ochrana společnosti. Jejich uložení přitom není vázáno na splnění podmínek trestní odpovědnosti pachatele, tzn. že mohou být uložena i pachateli, kterého nelze potrestat, neboť není trestně odpovědný. Ochranná opatření může soud ukládat:

- spolu s uložením trestu,
- namísto trestu,
- samostatně, jestliže trest nelze uložit.

Trestní zákon zná tato ochranná opatření:

- a) *ochranné léčení* – ukládá se osobám nepřičetným, popř. se zmenšenou přičetností v době spáchání trestného činu, a to *povinně* (např. nepřičetnému, jehož pobyt na svobodě je nebezpečný pro společnost) nebo *fakultativně* (např. pachateli, který se oddává požívání návykových látek a spáchal trestný čin pod jejich vlivem). Výkon probíhá ústavně nebo ambulantně,
- b) *zabezpečovací detence* – ukládá se povinně nebo fakultativně v případech, kdy by ochranné léčení nevedlo (s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnosti působení na pachatele) k dostatečné ochraně společnosti. Výkon probíhá v ústavu pro výkon zabezpečovací detence se zvláštní ostrahou,
- c) *ochranná výchova* – ukládá se pouze *mladistvým* pachatelům (od 15 do 18 let) v případě, kdy o výchovu mladistvého není náležitě postaráno nebo je zanedbána. Vykonává se v domovech mládeže, popř. v diagnostických ústavech,
- d) *zabrání věci* – věc, která byla použita ke spáchání činu, popř. kterou pachatel získal trestným činem případně takto státu i v případě, že pachatele nelze stíhat či odsoudit, popř. bylo-li v určitém případě od potrestání upuštěno (např. u mladistvého pachatele).

2.3.3 Upuštění od potrestání a podmíněný odklad trestu

TrZ umožňuje *upustit od potrestání* [[upuštění od potrestání]] pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě.

Soud přitom zvažuje

- předpoklad, zda vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě,
- u přípravy a pokusu trestného činu skutečnost, že pachatel nerozpoznal, že příprava nebo pokus vzhledem k povaze nebo druhu předmětu útoku anebo prostředku, jímž měl být čin spáchán, nemohl vést k dokonání.

Za výše uvedených podmínek má soud také možnost, aby *podmíněně upustil* od potrestání, považuje-li za potřebné po stanovenou dobu sledovat chování pachatele. Při podmíněném upuštění od potrestání pak soud stanoví *zkoušební dobu* až na jeden rok a zároveň uloží pachateli *dohled*. Pro tento případ upravuje zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, institut tzv. *probače*. Je jí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, a dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.

Dohled vykonávají v trestním řízení nad obviněným *úředníci Probační a mediační služby*. Spočívá jednak v pozitivním vedení a pomoci obviněnému a jednak v kontrole jeho chování.

Jako povinnosti uvedené v rámci podmíněného upuštění od potrestání lze uložit např. podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace; podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy, či podrobit se léčeni závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením. Pokud pachatel svým činem způsobil nějakou materiální škodu, soud zpravidla uloží povinnost tuto škodu nahradit.

Po uplynutí zkušební doby – pokud pachatel vyhověl uloženým podmínkám – vysloví soud, že se osvědčil a na pachatele se dále hledí, jako by nebyl odsouzen. V opačném případě soud rozhodne, že trest bude vykonán.

Existuje rovněž možnost *upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení či zabezpečovací detence*, jestliže pachatel spáchal čin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo stavu vyvolaném duševní poruchou a soud má za to, že ochranné léčení/zabezpečovací detence, které zároveň ukládá, zajistí ochranu společnosti (a příp. i nápravu pachatele) lépe než trest. (Toto ustanovení nelze použít, jestliže si pachatel stav zmenšené přičetnosti přivodil, byť i z nedbalosti, vlivem návykové látky.)

2.3.4 Zánik trestu

K zániku trestu dochází následkem:

- promlčení výkonu trestu – trest nelze vykonat po uplynutí promlčecí doby (dle výše uloženého trestu je odstupňována od 5 do 30 let), která počíná běžet od právní moci rozhodnutí soudu. Do promlčecí doby se však nezapočítává doba, kdy trest nebylo možno vykonat např. proto, že se odsouzený zdržoval v cizině či vykonával ochranné léčení,
- udělení milosti prezidenta,
- výkonu trestu,
- smrti odsouzeného.

Po vykonání uloženého trestu připouští zákon tzv. *zahlázení odsouzení*. Dochází k němu za podmínky, že odsouzený vedl po výkonu nebo prominutí trestu řádný život, a to po dobu, která je v závislosti na výši uloženého trestu odstupňována v rozmezí 1 roku až 15 let (lze zahladit i před uplynutím určené doby, jestliže odsouzený prokázal svým velmi dobrým chováním, že se napravil). Po zahlázení odsouzení dojde k vymazání trestu z evidence, nesmí se nikde uvádět a mimo orgány činné v trestním řízení nesmí tyto údaje nikdo použít. Na odsouzeného se tedy hledí, jako by nebyl odsouzen.

2.4 Trestání mladistvých pachatelů

Nový zákon o trestní odpovědnosti mládeže přinesl s účinností od 1. 1. 2004 některé význačné změny v možnosti a způsobu potrestání osob, které se pro svůj věk vyznačují specifiky z hlediska úsilí společnosti o jejich znovuzачlenění do společnosti (resocializaci). Zákon rozděluje mládež na kategorie:

- dětí – osoby mladší 15 let,
- mladistvých – osoby, které dovršily 15 let, ale nepřekročily do 18 let.

Zákon vychází z toho, že mládež s ohledem na svá věková specifika vyžaduje v trestním procesu zvláštní způsob zacházení, a proto je třeba každou trestní věc mladistvého a mladého dospělého člověka řešit individuálně se zřetelem na všechny okolnosti, osobnost dospívajícího, potřeby poškozeného a zájmy okolí s cílem obnovit narušené sociální a právní vztahy. Zákon iniciuje vytvoření speciálních *soudů pro mládež* formou specializovaných senátů.

Trestné činy mladistvých nazývá zákon jako *provinění*. Právními následky za provinění u mladistvých mohou být

- a) ochranná opatření,
- b) výchovná opatření
- c) trestní opatření.

U *ochranných opatření* se jedná o ochranné léčení, zabránění věcí a nařízení ochranné výchovy či zabezpečovací detence. Jako *výchovná opatření* zákon předvídá dohled probačního úředníka (pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině), probační program (např. program sociálního výcviku, psychologického poradenství či terapeutický program), výchovné povinnosti (např. splatit přiměřenou peněžitou částku, podrobit se léčeni závislosti na návyko-

vých látkách, jež však není ochranným léčením), výchovná omezení (např. zákaz navštěvovat určité akce či zařízení) a napomenutí.

Jako trestní opatření má soud možnost uložit obecně prospěšné práce, peněžní opatření, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění (od jednoho do pěti let) a odnětí svobody uložené i podmíněně. U trestu odnětí svobody se *obecné trestní sazby* stanovené v TrZ u mladistvých *snižují na polovinu*, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Nepodmíněně odnětí svobody pak může soud pro mládež mladistvému uložit jen tehdy, jestliže by uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona.

Zákon nově vymezuje škálu opatření, které lze přijmout vůči *dětem do 15 let*, jež nejsou trestně odpovědné a dopustily se činu jinak trestného. Jedná se o opatření výchovná podle zákona o rodině, o nařízení probačního dohledu, o zařazení dítěte do vzdělávacího nebo jiného výchovného programu, nebo o nařízení ochranné výchovy.

2.5 Zvláštní část trestního zákoníku

Ustanovení zvláštní části konkretizují obecný pojem trestného činu a stanoví příslušné sankce. V jednotlivých hlavách jsou uvedeny trestné činy podle charakteristiky objektu jejich skutkové podstaty – chráněných společenských vztahů. Trestné činy jsou dále popsány svými typickými znaky skutkové podstaty, jimiž se navzájem odlišují.

Systematika zvláštní části je tvořena 13 hlavami, z nichž některé se dále dělí na oddíly. Jsou to:

Hlava I. – trestné činy proti životu a zdraví

díl 1 – trestné činy proti životu

díl 2 – trestné činy proti zdraví

díl 3 – trestné činy ohrožující život nebo zdraví

díl 4 – trestné činy proti těhotenství ženy

díl 5 – trestné činy související s neoprávněným nakládáním s lidskými tkáněmi a orgány, lidským embryem a lidským geonomem

Hlava II. – trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství

díl 1 – trestné činy proti svobodě

díl 2 – trestné činy proti právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství

Hlava III. – trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti

Hlava IV. – trestné činy proti rodině a dětem

Hlava V. – trestné činy proti majetku

Hlava VI. – trestné činy hospodářské

díl 1 – trestné činy proti měně a platebním prostředkům

díl 2 – trestné činy daňové, poplatkové a devizové

díl 3 – trestné činy proti závazným pravidlům tržní ekonomiky a oběhu zboží ve styku s cizinou

díl 4 – trestné činy proti průmyslovým právům a proti autorskému právu

Hlava VII. – trestné činy obecně nebezpečné

díl 1 – trestné činy obecně ohrožující

díl 2 – trestné činy ohrožující vzdušný dopravní prostředek, civilní plavidlo a pevnou plošinu

Hlava VIII. – trestné činy proti životnímu prostředí

Hlava IX. – trestné činy proti České republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci

díl 1 – trestné činy proti základům České republiky, cizího státu a mezinárodní organizace

díl 2 – trestné činy proti bezpečnosti České republiky, cizího státu a mezinárodní organizace

Hlava X. – trestné činy proti lidskosti

díl 1 – trestné činy proti výkonu pravomoci orgánu veřejné moci a úřední osoby

díl 2 – trestné činy úředních osob

díl 3 – úplatkářství

díl 4 – jiná rušení činnosti orgánu veřejné moci

díl 5 – trestné činy narušující soužití lidí

díl 6 – jiná rušení veřejného pořádku

díl 7 – organizovaná zločinecká skupina

díl 8 – některé další formy trestné součinnosti

Hlava XI. – trestné činy proti brannosti a proti civilní službě

Hlava XII. – trestné činy vojenské

díl 1 – trestné činy proti vojenské podřízenosti a vojenské cti

díl 2 – trestné činy proti povinnosti konat vojenskou službu

díl 3 – trestné činy proti povinnostem strážní, dozorcí nebo jiné služby

díl 4 – trestné činy ohrožující bojeschopnost ozbrojených sil

díl 5 – trestné činy proti služebním povinnostem příslušníků bezpečnostních sborů

Hlava XIII. – trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy

díl 1 – trestné činy proti lidskosti

díl 2 – trestné činy proti míru a válečné trestné činy

díl 3 – společné ustanovení

2.5. 1 Trestněprávní odpovědnost podnikatelů

V rámci provozování podnikatelských aktivit dochází k řadě specifických situací, odlišných od běžného občanského života, a tyto s sebou nesou mnohé zvláštnosti. Už sama skutečnost, že podnikatel často nakládá s velkým objemem finančních prostředků, nebo o něm rozhoduje, či má možnost výrazným způsobem ovlivnit rozhodování druhých, vytváří začasto podhoubí pro lákavé, ale nelegální situace, z nichž pro něj plyne větší hmotný prospěch. Trestné činy v podnikání proto mají svá specifika: jsou páchany v hospodářské oblasti, působí větší škodu, obvykle jsou páchany kvalifikovaně (např.

trestná činnost tzv. bílých límečků) a jejich odhalování a dokazování nebývá snadné.

Na rostoucí kriminalitu v hospodářské oblasti však nelze paušálně reagovat pouze úpravou nových trestněprávních jednání v podobě dalších skutkových podstat trestných činů v trestním zákoníku, případně navyšováním a zpřísnováním trestních sazeb. Tyto zásahy státu v oblasti hospodářské kriminality mají své meze – příčiny mnoha problémů musí být řešeny především na úrovni primárních právních předpisů, ale i neprávních normativů, a závisí též na společenském vývoji. Skutkové podstaty trestných činů ve vztahu k podnikání musí upravovat pouze nejzávažnější porušení státem chráněných zájmů, tj. jde zejména o nutnost postihu v těchto oblastech:

- postih při neplnění povinností vůči státu,
- postih při nedodržení důležitých právních předpisů v rámci podnikání pro zajištění rovnosti na trhu,
- postih při jednání podvodného charakteru,
- postih při jednání ohrožujícím obchodní tajemství a obchodní informace,
- postih při jednání ohrožujícím měnu a závazky z mezinárodních smluv.¹

V prostředí podnikání a hospodářské soutěže nadále dochází i v prostředí nepodnikatelském) jako je *krádež, zpronevěra, neoprávněné užívání cizí věci, neoprávněný zásah k domu, bytu či nebytovému prostoru*, dále zde poměrně často dochází k *podvodům* a specifickým skutkovým podstatám podvodů, jako je *podvod pojistný a úvěrový*. Jako nová skutková podstata je v trestním zákoníku upraven *dotací podvod*, který řeší situace spojené s uvedením nepravdivých, neúplných, nebo hrubě zkreslených údajů v žádosti o poskytnutí dotací, nebo subvencí, příspěvků či návratné finanční výpomoci. K majetkové trestné činnosti náleží *provozování nepoctivých her a sázek, podílnictví a podílnictví z nedbalosti*. Významná je úprava trestného činu *legalizace výnosů z trestné činnosti*, které má velmi často přímou souvislost s podnikatelskými aktivitami. Upravena je i nedbalostní forma tohoto trestného činu. Rovněž trestný čin *lichvy* je velmi často páchan ve sféře podnikání, zejména častá je lichva právě v oblasti poskytování úvěrů a půjček do podnikání. Trestná činnost spočívající v *porušování povinností při správě cizího majetku* je rovněž jednou z trestné činnosti, která se v souvislosti s podnikáním velmi často vyskytuje, zejména je to např. činnost statutárních a jiných orgánů obchodních společností. Povinnost spravovat cizí majetek však má i prokurista, zmocněnec, likvidátor a další osoby. Pachatelem je zde fyzická osoba, která je nositelem zákonem uložené, nebo smluvně převzaté povinnosti cizí majetek opatrovat a spravovat.

Podnikatelské prostředí skýtá začasto příležitosti, kdy se uplatňuje i trestná činnost týkající se *poškození věřitele, zvýhodňování věřitele* (např. v případech úpadku) a *způsobení úpadku*. Posledně uvedený trestný čin zahrnuje situace, kdy osoba, byť z hrubé nedbalosti, si přivodí úpadek tím, že činí vydání hrubě nepřiměřené svým majetkovým poměrům. Dále jsou zde zahrnuty i si-

tuace, kdy je majetek spravován způsobem, který neodpovídá převzatým povinnostem, nebo je s nimi v hrubém rozporu, případně je užíván poskytnutý úvěr v rozporu či hrubém nepoměru s jeho účelem. O trestný čin půjde i tehdy, kdy je podnikatelem poskytnuta půjčka či úvěr jiným osobám, ač je to v hrubém nepoměru k jeho majetkovým poměrům, nebo je nad rámec podnikatelského rizika učiněn obchod, který k pravidelné podnikatelské činnosti nenáleží, nebo je v hrubém nepoměru k jeho majetku. Trestná je i situace, kdy osoba učiní závazek či zástavu, ač ví, že je v úpadku a tím zhorší postavení dosavadních věřitelů. K úpadku a insolvenčnímu řízení se vztahují i trestné činy *porušování povinností v insolvenčním řízení a pletichy v insolvenčním řízení*. Oba tyto trestné činy mají s podnikáním velmi častou souvislost. Další, novou skutkovou podstatou trestného činu je *porušení povinností učinit pravdivé prohlášení o majetku*. Zahrnuje situace, kdy osoba v řízení před soudem nebo správním orgánem odmítne splnit zákonnou povinnost učinit prohlášení o svém majetku, nebo o majetku právnické osoby, za kterou je oprávněna jednat. Náleží sem i situace, kdy se osoba takové povinnosti vyhýbá, nebo uvede nepravdivé či zkreslené údaje.

Počítačovou kriminalitu upravuje hned několik trestných činů. Jde například o trestný čin *neoprávněného přístupu k počítačovému systému a nosiči informací*, a trestný čin *opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat*, dále trestný čin *poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti*.

Relativně obsáhlou skupinu trestné činnosti, pravidelně se při podnikání vyskytující, tvoří *trestné činy hospodářské*. Současné nové trendy v hospodářské kriminalitě jsou často velmi závažného charakteru. Nejen, že v těchto jde o značné materiální škody, ale např. nadnárodně organizovaný zločin v procesu globalizace se jeví být velkým hospodářským problémem, neboť mnohdy jde o sofistikovaný zločin, páchaný inteligentními a vzdělanými pachateli, vykazující vysokou latenci a dobře promyšlené zakrývání. Pachatelé často využívají i legálních situací, například možnosti změny sídla společnosti, čímž unikají z dosahu státních orgánů určitého státu a spoléhají na nepružnost postupu zdejších úřadů.³ Do této skupiny trestné činnosti náleží *padělání a pozměňování peněz*, kde je postihována osoba, jež padělá nebo pozmění peníze, i osoba, která takové peníze udá jako pravé, případně osoba, která opatří nebo přechovává padělané nebo pozměněné peníze, či prvky peněz sloužící k jejich ochraně proti padělání. Obdobně je postihováno *neoprávněné opatření, padělání a pozměňování platebního prostředku* (např. nepřenositelná platební karta, elektronické peníze, směnka, cestovní šek a další). Trestní zákoník trestá také *výrobu a držení padělatelského náčiní* – sem patří i prodej, nabízení a zprostředkování takového náčiní, dále *neoprávněnou výrobu peněz a ohrožování oběhu tuzemských peněz*.

³ Negativním jevem, i když ne výslovně trestným činem, je současná tendence podnikatelů měnit sídlo do míst s větší koncentrací podnikatelských subjektů z pragmatických důvodů (např. velkých měst), aby unikali pozornosti např. finančních úřadů. Ve velkých aglomeracích nepředpokládají, že by se stali centrem pozornosti státní správy tak často.

¹ Nett, A. Nové jevy v hospodářské kriminalitě. Sborník PF MU v Brně, 2005, s. 219.

Mezi *trestné činy daňové, poplatkové a devizové* řadíme krácení daní, cel, pojištění na sociální zabezpečení, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pojištění na úrazové pojištění, pojištění na zdravotní pojištění a jiné podobné poplatky. Trestným činem je i *nesplnění oznamovací povinnosti v daňovém řízení* v případě, že je tím ohroženo ve větším rozsahu řádné a včasné stanovení daně jinému, nebo její vymáhání. Řádné nakládání s nálepkami, kontrolními páskami nebo jinými předměty k označení zboží pro daňové účely chrání skutková podstata trestného činu *porušení předpisů o nálepkách a jiných předmětech k označení zboží*. Stejně tak je zakázáno tyto předměty k označení zboží pro daňové účely padělat a pozměňovat, což se týká i předmětů dokazujících splnění poplatkové povinnosti, poštovních nebo kolkových známek. Příslušná skutková podstata trestného činu chrání i porušování zákazů v době nouzového stavu v devizovém hospodářství.

Trestné činy chránící pravidla tržní ekonomiky a oběh zboží ve styku s cizinou zahrnují především trestný čin *porušování předpisů o pravidlech hospodářské soutěže*, kam náleží zejména trestnost nekalosoutěžních praktik v případech, že je způsobena újma ve větším rozsahu, nebo když si tím osoba opatří ve větším rozsahu neoprávněné výhody, případně tyto neoprávněné výhody opatří jinému. Dále sem náleží i jednání v rozporu s předpisy na ochranu hospodářské soutěže (např. uzavírání dohod narušujících hospodářskou soutěž) a jednání v rozporu s předpisy o veřejných zakázkách, pokud je způsobena újma ve větším rozsahu, nebo jsou ve větším rozsahu opatřeny neoprávněné výhody. Zákon řadí do této kategorie a stejné skutkové podstaty i jednání v rozporu s jiným právním předpisem, který upravuje činnost bank, a obdobných subjektů, které jsou oprávněny provozovat finanční činnost, obchodování s investičními nástroji, penzijní pojištění a další činnosti, pokud je způsobena újma ve větším rozsahu či ve stejném rozsahu jsou opatřeny neoprávněné výhody. Náležitě jednání při vydávání cenných papírů chrání skutková podstata trestného činu *neoprávněného vydání cenného papíru*. Trestá se osoba, která uvede do oběhu jako cenný papír listinu, aniž jsou splněny podmínky stanovené zákonem pro jeho vydání, a toto provede s úmyslem způsobit jinému škodu nebo získat pro sebe či jiného neoprávněnou výhodu. Ustanovení této skutkové podstaty trestného činu se týká i cenných papírů zaknihovaných. Trestné jsou i *manipulace s kurzem investičních nástrojů*, zejména rozšíření nepravdivých či hrubě zkreslených informací významně ovlivňujících cenu těchto nástrojů, případně uskutečňování obchodů nebo zadávání pokynů, které jsou způsobilé vyvolat nesprávnou představu o nabídce nebo poptávce, příp. ceně či kurzu investičního nástroje. Nadále je trestným činem *neoprávněné podnikání*, pokud se tak děje ve větším rozsahu, když vyšší tresty jsou udělovány, pokud je způsobena značná škoda, nebo získán značný prospěch, případně nejvyšší tresty tehdy, je-li způsobena škoda velkého rozsahu nebo je získán prospěch velkého rozsahu. Specifickým typem neoprávněného podnikání je *neoprávněné provozování loterie a podobné sázkové hry*. Ochrana spotřebitele je upravena v trestném činu *poškození spotřebitele*, pokud je mu způsobena škoda nikoliv nepatrná, a to šizením na jakosti, množství nebo hmot-

nosti, případně uváděním na trh zboží a služeb s podstatnými vadami ve větším rozsahu.

Řádné vedení účetnictví a příslušných dokladů je chráněno skutkovou podstatou trestného činu *zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění*. Jednání zahrnuje i uvádění nepravdivých, hrubě zkreslených údajů, ničení dokladů, poškozování, zatajování a další obdobné manipulace s nimi. Stejný trest stíhá osoby, které uvádí hrubě nepravdivé skutečnosti a údaje v podkladech sloužících pro zápis do obchodního rejstříku, případně do jiného obdobného rejstříku. Trestné jednání je i takové, pokud osoba, mající povinnost podat návrh na zápis do obchodního nebo jiného rejstříku, toto neprovede bez zbytečného odkladu, a tím jiného ohrozí na jeho právech, nebo případně v podkladech zamlčí podstatné údaje. Ochranu informací v obchodním styku zajišťuje trestný čin *zneužití informace a postavení v obchodním styku*, kdy je trestána osoba, která opatří sobě nebo jinému výhodu či prospěch neoprávněným užitím dosud neveřejné informace, kterou získá při výkonu svého povolání, postavení anebo své funkce. Jde o informaci, jejíž zveřejnění podstatně ovlivňuje rozhodování v obchodním styku. Stejný trest stíhá i osobu, která jedná uvedeným způsobem a přitom má *zákaz konkurence* (statutární orgán, jednající společník aj.). Zákaz konkurence (pojem, vysvětlený v kapitole o obchodních společnostech v II. části publikace) je pro příslušné osoby upraven v jednotlivých formách obchodních společností individuálně. Trestným činem je i *sjednání výhod při zadávání veřejných zakázek, při veřejné soutěži a veřejné dražbě*. Zde je trestána osoba, která v souvislosti se zadáním veřejné zakázky s veřejnou soutěží nebo veřejnou dražbou v úmyslu způsobit jinému škodu nebo opatřit sobě nebo jinému prospěch, sjedná někomu přednost nebo výhodnější podmínky na úkor jiných dodavatelů, soutěžitelů nebo účastníků. V této oblasti jsou upraveny další skutkové podstaty trestných činů, např. *pletichy při zadání veřejné zakázky a při veřejné soutěži*, dále trestný čin *pletichy při veřejné dražbě*. Na osoby působící jako auditori, dále na osoby, které jménem banky či jiného podnikatele, oprávněného k provozování finanční činnosti, vystaví nepravdivé potvrzení či zprávu o jeho finančních či majetkových poměrech, dopadá trestný čin *vystavení nepravdivého potvrzení a zprávy*. Trestným činem je i *poškození finančních zájmů evropských společenství*, který postihuje osoby, jež vyhotoví či předloží nepravdivé či nesprávné, případně neúplné nebo hrubě zkreslující doklady, vztahující se k příjmům nebo výdajům ES. Trestné je zde i neoprávněné zkrácení či neoprávněné použití finančních prostředků ES. Pokud je porušen zákaz, omezení nebo jiná důležitá povinnost stanovená pro dovoz, vývoz nebo průvoz zboží a tím podstatně ohrozí obecný zájem, spáchá trestný čin *porušení předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou*. Trestný čin, týkající se vývozu, je i *porušování předpisů o kontrole vývozu zboží a technologií dvojího užití*, který spáchá osoba, jež bez platného povolení vyveze zboží nebo technologie dvojího užití (zboží strategicky významné, jaderné materiály, příslušenství, reaktory, chemikálie, mikroorganismy, toxiny aj.). Takové zboží je podrobena zvláštnímu kontrolnímu režimu. Osoby, které nesou důležitou povinnost, vyplývající z jejich zaměstnání, nebo postavení či funkce, nesmí neoprávněně vydávat po-

volení k vývozu takového zboží, nebo zneužívat jiné možnosti tak, že takové zboží unikne z evidence. Na uvedená jednání se vztahuje trestný čin *porušení povinností při vývozu zboží a technologií dvojího užití*. Dále je v této souvislosti trestána činnost osob, které dosáhnou na základě nepravdivého nebo neúplného údaje vydání povolení k vývozu takového zboží, případně jsou potrestány i osoby, které podklady potřebné pro evidenci takového vývozu zničí, poškodí, zatají, nebo nevedou, event. učiní zásah do vybavení počítače, v němž je evidence tohoto zboží vedena. Tato jednání jsou upravena v trestném činu *zkreslení údajů a nevedení podkladů ohledně vývozu zboží a technologií dvojího užití*. Dalšími chráněnými společensky významnými aktivitami je provádění zahraničního obchodu s vojenským materiálem, kde zákon trestá jak *provádění zahraničního obchodu s vojenským materiálem bez povolení nebo licence*, tak i *porušení povinností v souvislosti s vydáním povolení a licence pro zahraniční obchod s vojenským materiálem*. Zde zákon trestá porušení nebo nesplnění důležité povinnosti, vyplývající ze zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce, a způsobení neoprávněného vydání povolení k provádění takového zahraničního obchodu nebo licence pro něj. Zákon upravuje jako skutkovou podstatu trestného činu i *zkreslení údajů a nevedení podkladů ohledně zahraničního obchodu s vojenským materiálem*.

Významnou skupinu chráněných zájmů tvoří práva průmyslová a právo autorské. Jejich porušování je v trestním zákoníku upraveno hned v několika skutkových podstatách trestných činů. Jedná se zejména o *porušení práv k ochranné známce a jiným označením*, dále *porušení chráněných průmyslových práv* – zde zejména práva k vynálezu, průmyslovému vzoru, užitému vzoru, topografii polovodičového výrobku – kde se trestají neoprávněné zásahy rozsahu nikoliv nepatrného. Zásahy proti právu autorskému, nikoliv nepatrné, upravuje skutková podstata trestného činu *porušení autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi*. Trestné je i *padělání a napodobení díla výtvarného umění*.

Trestní právo však nemá neomezenou možnost řešení společenských problémů v ekonomice, a to zejména z těchto důvodů.

- trestní právo upravuje až sekundárně (následně) společenské vztahy, upravené již jinými právními normami, a to tam, kde tato úprava k nápravě nestačí;
- právní norma je jen jednou z více informací subjektu o tom, jak se má chovat (na subjekt působí normy morální, etické, náboženské a jiné, které ve výsledku ovlivňují jeho rozhodování);
- represe může být uplatněna pouze u případů odhalených. Vzhledem k tomu, že existuje značné množství trestných činů nevyšetřených, tak u mnoha pachatelů přetrvává pocit, že jejich jednání nebude odhaleno a tudíž trestání ani nebudou. Nadále však platí zásada „žádný trestný čin bez trestu“;
- slabé kontrolní a donucovací mechanismy státu, případně i neochota státního aparátu řádně uplatnit pravomoc, včetně korupčních vlivů, snižuje efektivnost trestněprávních norem;
- mnohdy jsou v právních předpisech dána nejasná pravidla, s vysokou četnos-

tí změn, právní normy nemají čas se „vžít“ a nejsou řádně osvojeny těmi, jimž jsou určeny a jejich chování mají regulovat.

Na druhé straně je nutno uvést, že relativně časté změny v právní úpravě trestního zákona (úpravy nových skutkových podstat trestných činů) jsou vyvolány i rychlým vývojem a „globalizací“ trestné činnosti a jejich projevů v naší ekonomice. Zákonodárce usiluje o to, aby tato byla chráněna před každým skutečně nebezpečným jednáním, jež je zachyceno policií či dalšími orgány činnými v trestním řízení, a o jeho včasné upravení v trestním zákonu jako konkrétní skutkové podstaty činu, jehož spáchání je postižitelné trestem, což může přispět k účinné prevenci rychlého šíření daných aktivit ve větším měřítku.

Nelze ovšem pouštět ze zřetele, že k účinné prevenci náleží nejen hledání a odstraňování podhoubí a příčin bujení trestné činnosti, avšak také jasné vymezení legálního prostoru, který každý podnikatel má k dispozici, a z něhož pramení jeho právní jistota, že proti němu nemůže být použita žádná zákonná sankce, pokud se bude pohybovat pouze v tomto vymezeném prostoru.

3. Trestní právo procesní – základy trestního řízení

Trestní řízení je zákonem upravený postup orgánů činných v tomto řízení, jejichž úkolem je především

- zjistit, zda byl spáchán trestný čin,
- zjistit pachatele tohoto trestného činu,
- posoudit daný čin z hlediska trestního zákona,
- uložit pachateli trest, popř. ochranné opatření.

Pod pojmem *orgány činné v trestním řízení* zákon označuje soud, státního zástupce a policejní orgán. V rámci trestního řízení můžeme rozlišovat následující stádia:

- a) předsoudní
 - postup před zahájením trestního stíhání,
 - přípravné řízení,
- b) soudní
 - předběžné projednání obžaloby,
 - hlavní líčení,
 - odvolací řízení,
 - vykonávací řízení.

3.1 Předsoudní řízení

První fází předsoudního řízení je fáze, kdy orgány činné v trestním řízení přijímají oznámení o skutečnostech nasvědčujících, že byl spáchán trestný čin. Ke splnění zákonem uložené povinnosti zjistit, zda byl spáchán trestný čin a kdo je jeho pachatel, si policejní orgány

- opatřují potřebné podklady a nezbytná vysvětlení,
- zjišťují a zajišťují stopy trestného činu.

Důležitou součástí této fáze je mj. provedení neodkladných a neopakovatelných úkonů a na jejich základě posouzení, zda jsou tu důvody pro podání obžaloby. Neodkladný úkon je takový, jenž vzhledem k nebezpečí jeho zmaření, zničení nebo jeho ztráty nesnese odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní stíhání (např. ohledání místa činu či domovní prohlídka).

Druhá fáze, *přípravné řízení*, začíná zahájením trestního stíhání a sdělením obvinění vyšetřovatelem. Vyšetřování koná kriminální policie jako jedna ze složek Policie České republiky.

Přípravné řízení nemusí vždy skončit návrhem na podání obžaloby, ale vyšetřovatel může podle výsledků trestního řízení trestní stíhání *zastavit*,¹⁾ nebo *přerušit*. Nad zachováním zákonnosti přípravného řízení vykonává dozor státní zástupce.

3.2 Soudní řízení

3.2.1 Předběžné projednání obžaloby

Predběžné projednání obžaloby představuje fakultativní stadium, které nařizuje předseda soudního senátu, pokud se domnívá, že obžalovací spis netvoří spolehlivý základ pro průběh hlavního líčení. Nařídí proto neveřejné zasedání soudu, které přezkoumá úplnost důkazního materiálu a opodstatněnost obžaloby. Na základě projednání potom soud může:

- zastavit trestní stíhání,
- přerušit trestní stíhání (brání-li překážky jeho pokračování),
- vrátit spis státnímu zastupitelství k došetření.

3.2.2 Hlavní líčení

Pokud není důvod k předběžnému projednání obžaloby, nařídí předseda senátu projednání obžaloby v hlavním líčení. *Hlavní líčení* je zásadně veřejné a jeho stěžejní fází je dokazování, prováděné výsledkem obžalovaného, svědků, znalců, popř. seznámením s důkazy z přípravného řízení (kupř. provedení domovní prohlídky, rekonstrukce činu apod.). Na základě zhodnocení všech provedených důkazů rozhoduje soud o vině či nevině obžalovaného. Je-li v hlavním líčení prokázáno, že se obžalovaný dopustil trestného činu a je dána jeho trestní odpovědnost, *uzná jej soud vinným* a rozhodne o druhu a výši jeho trestu. V opačném případě je soud povinen obžalovaného *zprostit obžaloby*. Soud ovšem může v průběhu hlavního líčení učinit i jiná opatření, kupř. vrátit věc k došetření či zastavit trestní stíhání.

3.2.3 Odvolací řízení

Proti rozsudku vynesene v hlavním líčení, je možno podat tzv. *opravný prostředek* a požádat tím o přezkoumání rozhodnutí soudu. Nejvýznamnějším procesním úkonem, směřujícím proti nepravomocnému rozsudku, je *odvolání*.

K odvolání jsou ze zákona oprávněni zejména odsouzený a státní zástupce, dále též ve vymezeném rozsahu poškozený, popř. jiná zúčastněná osoba. O odvolání rozhoduje zásadně soud vyššího stupně než ten, který vydal napadený rozsudek. V rámci přezkoumání může odvolací soud:

- potvrdit napadený rozsudek a odvolání zamítnout,
- zrušit napadený rozsudek a sám jej změnit,
- zrušit napadený rozsudek a vrátit věc k novému projednání soudem, který již předtím ve věci rozhodoval.

Doporučená literatura:

- Kratochvíl, V. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha : C. H. Beck, 2009
- Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. Trestní právo procesní 3. přepr. vyd. Praha : C. H. Beck, 2008
- Novomý, F. Trestní zákoník 2010, Praha : EUROUNION, 2010
- Šámal, P a kol. Trestní řád. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008. I. a II. díl
- Šámal, P., a kol. Trestní zákoník. Komentář. I. díl – Obecná část. Praha : C. H. Beck, 2009
- Šámal, P., a kol. Trestní zákoník. Komentář. II. díl – Zvláštní část, Praha : C. H. Beck, 2010
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, J., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Praha : C. H. Beck, 2004. 1100 s.
- Teryngel, J. Nad trestní odpovědností podnikatele. Praha: Orac, 2000